

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

дисциплины

«ЧЕЧЕНСКИЙ ЯЗЫК»

Специальность

38.05.02 Таможенное дело

Квалификация

Специалист таможенного дела

1. Цели и задачи дисциплины

Цель курса «Чеченский язык» – повышение уровня практического владения современным чеченским литературным языком у специалистов нефилологического профиля в разных сферах функционирования чеченского языка в его письменной и устной разновидностях; овладение навыками и знаниями в этой области и совершенствование имеющихся, что неотделимо от углубленного понимания основных, характерных свойств чеченского языка как средства общения и передачи информации, а также расширение общегуманитарного кругозора, опирающегося на владение богатым коммуникативным, познавательным и эстетическим потенциалом родного языка студентов.

В связи этим учебная дисциплина «Чеченский язык» должна решать следующие задачи:

- познакомить с литературным языком и диалектами чеченского языка; на фонетическом, лексическом, словообразовательном, грамматическом уровне;
- дать теоретические знания основных правил чеченской орфографии и орфоэпии, словообразовании, словоупотребления (лексики), морфологии и синтаксиса;
- сформировать умения, развить навыки общения в различных ситуациях;
- сформировать у студентов сознательное отношение к своей и чужой устной и письменной речи.

2. Место дисциплины в структуре образовательной программы

Дисциплина относится к дисциплинам по выбору гуманитарного цикла. Для изучения курса требуется знание нормативных, коммуникативных и этических аспектов устной и письменной чеченской речи; языковых формул в различных стандартных ситуациях; основных правил чеченской орфографии и орфоэпии, словообразовании, словоупотребления (лексики), морфологии и синтаксиса.

3. Требования к результатам освоения дисциплины

Процесс изучения дисциплины направлен на формирование следующих общекультурных компетенций:

- способностью к коммуникации в устной и письменной формах на русском и иностранном языках для решения задач межличностного и межкультурного взаимодействия (ОК-9).

В результате освоения дисциплины студент должен:

знать:

- функции языка;
- коммуникативные качества правильной чеченской речи;
- различие между литературным чеченским языком и социальными диалектами;
- основные словари чеченского языка;

уметь:

- различать и устранять ошибки и недочеты в устной и письменной чеченской речи;
- правильно и уместно использовать различные языковые средства в данном контексте, передавать логические акценты высказывания, обеспечивать связность текста;
- оформлять высказывание в соответствии с нормами чеченского правописания;

владеть:

- профессионально литературным языком, основными интеллектуально-речевыми умениями для успешной работы по своей специальности и успешной коммуникации в самых различных сферах — бытовой, правовой, научной, политической, социально-государственной;
- отбором языковых единиц, чтобы семантика полученной речевой структуры соответствовала смыслу речи, соединения единиц с точки зрения их соответствия законам логики и правильного мышления, правильного использования средств связности, нахождения различных языковых средств с целью повышения уровня понимания речи адресатом.

5. Содержание дисциплины

Вид учебной работы	Всего часов/зач.ед.		Семестры	
			2	2
	ОФО	ЗФО	ОФО	ЗФО
Контактная работа (всего)	16/0,41	8/0,21	16/0,41	8/0,21
В том числе:				
Лекции				
Практические занятия (ПЗ)	16/0,41	8/0,21	16/0,41	8/0,21
Самостоятельная работа (всего)	56/1,55	64/1,11	56/1,55	64/1,79
В том числе:				
Доклад	2/0,05		2/0,05	
Реферат				
<i>И (или) другие виды самостоятельной работы</i>				
Подготовка к практическим занятиям	54/1,50	64/1,11	54/1,50	64/1,79
Подготовка к зачету				
Вид отчетности	зачет	зачет	зачет	зачет
Общая трудоемкость дисциплины	ВСЕГО в часах	72	72	72
	ВСЕГО в зач.единицах	2	2	2

Таблица 1

5.1. Разделы дисциплины и виды занятий

Таблица 2

№ п/п	Наименование раздела дисциплины	Часы лекционных занятий	Часы практических занятий	Часы лабораторных занятий	Всего часов

2 семестр					
1	Нохчийн йозанан литературни мотт		2		2
2	Фонетика		2		2
3	Графика				
4	Лексика				
5	Дошкхолладалар		2		2
6	Морфологи		6		6
7	Синтаксис		2		2

5.2. Лекционные занятия не предусмотрены

5.3. Лабораторные занятия не предусмотрены

5.4. Практические занятия

Таблица 3

№ п/п	Наименование раздела дисциплины	Содержание раздела
1	Нохчийн йозанан литературни мотт	Нохчийн меттан коьрта диалекташ. Нохчийн меттан коьрта 1илманчаш. Нохчийн меттан коьрта газеташ, журналаш.
2	Фонетика	Аз, мукъа а, мукъаза а абзнаш
3	Графика	Нохчийн меттан алфавит. Шала а, шалха а элпаш.
4	Лексика	Омонимаш, синонимаш, антонимаш, архаизмаш, неологизмаш, т1еэцна дешнаш. Нохчийн меттан словараш
5	Дошкхолладалар	Дошкхолладаларан некъаш. Дешан х1оттам: лард, чаккхе, орам, суффикс, дешхьалхе
6	Морфологи	Ц1ердош: терахьаш, дожарш, легарш, грамматически классаш. Билгалдош: тайпанаш. Терахьдош: тайпанаш. Ц1ерметдош: тайпанаш. Хандош: хенаш, спряженеш. Куцдош: тайпанаш
7	Синтаксис	Предложени. Предложенин тайпанаш. Цхьалхе а, чолхе а предложени. Предложенин дакъош.

6. Самостоятельная работа студентов по дисциплине

6.1. Темы для доклада

1. Бадиев С.С. Дахаран, кхоллараллин некъ. Бадиев С.С. а, къоман театр а.
2. АрсановС-Б. Дахаран а кхоллараллин а некъ. «Маца девза доттаг1алла» роман кхоллаялар.
3. Мамакаев М.А. Дахаран а, кхоллараллин а некъ, коьрта произведенеш.
4. Мамакаев 1.Ш. Дахаран, кхоллараллин некъ. Поэзехь Даймехкан васт.
5. Ошаев Х.Д. Дахаран а, кхоллараллин а некъ, «Алун шераш» романа чулацам.
6. Саидов Б.С. Дахаран а, кхоллараллин а некъ, коьрта произведенеш.
7. Сулаев М. Дахар а, кхолларалла а, коьрта произведенеш.
8. Дикаев М. Дахаран а, кхоллараллин а некъ, лирикин теманаш а.
9. Ахматова Р.С. Дахаран, кхоллараллин некъ, лирикехь зудчуьнан васт.

10. Айдамиров А.А. Дахаран, кхоллараллин некъ, «Еха буйсанаш» романан идейни чулацам коьртачу турпалхойн васташ.
11. Арсанукаев Ш.А. Дахаран, кхоллараллин некъ, Арсанукаев Ш.А. поэзин теманаш а, мехалла а.
12. Окуев Ш. Дахаран, кхоллараллин некъ, коьрта произведенеш.
13. Ахмадов М.М. Дахар, кхолларалла, коьрта произведенеш.
14. Абдуллаев Л. Кхолларалла (шайн лаамехь).
15. Бексултанов М. Кхолларалла (шайн лаамехь).
16. Цуруев Ш. Кхолларалла (шайн лаамехь).
17. Хамидов Абдул-Хьамид. Дахар а, кхолларалла а.
18. Гадаев М-С. Дахар а, кхолларалла а.

6.2. Учебно-методическое обеспечение для выполнения самостоятельной работы.

1. Л.Д. Ахмадова, З.А. Ахмедова. Сборник упражнений для самостоятельной работы по чеченскому языку. – Грозный: ГГНТУ, 2013 (в библиотеке вуза, на кафедре).
2. А.М. Арсанукаев. Нохчийн яздархой. Итом. – Собыла-гIала: «Арфа-Пресс», 2012 (на кафедре).
3. А.М. Арсанукаев. Нохчийн яздархой. II том. – Собыла-гIала: «Арфа-Пресс», 2014 (на кафедре).

7. Оценочные средства

7.1. Вопросы к первой рубежной аттестации

1. Ло литературни меттан определени. Йийца нохчийн меттан коьрта диалекташ.
2. ХIун Iамадо фонетико? ХIун Iамадо графико?
3. Стенах олу алфавит? Маса элп ду нохчийн алфавитехь?
4. Дийца муьлхарш ду мукъа а, мукъаза аьзнаш?
5. Муьлха элпаш ду нохчийн маттахь тIеэцначу дешнашкахь бен ца яз деш?
6. Дийца деха а, доца а, шала а, шалха а, элпех лаьцна.
7. Стенах олу лексика?
8. Муьлхачарех олу синонимаш, антонимаш, омонимаш?
9. Даладе дешан нийса а, тIедеана а маьIна, ширделла а, керла а дешнаш.
10. Стенах олу дошкхолладалар. Даладе дошкхолладаларан некъаш.

7.2. Вопросы ко второй рубежной аттестации

1. Стенах олу цIердош? Текста юкъара схъаязде цIердешнаш. Билгалде церан терахь, класс.
2. Маса легар ду цIердешнийн, маса дожар ду?
3. Схъаязде текста юкъарабилгалдешнаш. Билгалдаха церан тайпанаш.
4. Стенах олу цIерметдош? Текста юкъара схъаязде цIерметдешнаш. Билгалдаха церан тайпанаш.
5. Схъаязде текст, цу юкъара терахьдешнаш билгал а дохуш. Къастаде церан тайпанаш.
6. Стенах олу терахьдош?
7. Йозанца дIаязде терахьдешнаш.
8. Схъаязде текста юкъара хандешнаш. Муьлхачу хенашкахь ду уьш?
9. Стенах олу куцдош? Схъаязде текста юкъара куцдешнаш.
10. Стенах олу предложени? Предложенин тайпанаш.

Вопросы к зачету

1. Ло литературни меттан определени. Йийца нохчийн меттан коьрта диалекташ.
2. Нохчийн меттан Iилманчаш. Нохчийн меттан коьрта газеташ, журналаш.

3. Нохчийн поэташ, яздархой.
4. ХIун Iамадо фонетико? Дийца муьлхарш ду мукъа а, мукъаза а аьзнаш?
5. ХIун Iамадо графика? Стенахолу алфавит? Маса элп ду нохчийн алфавитехь?
6. Муьлха элпаш ду нохчийн маттахь тIеэчначу дешнашкахь бен ца яз деш?
7. Дийца деха а, доца а, шала а, шалха а, элпех лаьцна.
8. Стенах олу лексика? Муьлхачарех олу синонимаш, антонимаш, омонимаш?
9. Дийца дешан нийса а, тIедеана а маьIна, ширделла а, керла а дешнех лаций
10. Стенах олу дошкхолладалар? Стенах лаьтта дешан хIоттам?
11. Дийца дошкхолладаларан некъаш.
12. ЦIердош, цуьнан классаш.
13. ЦIердешан дожарш а, легарш а.
14. Билгалдош, цуьнан тайпанаш, дожаршца хийцадалар.
15. ЦIерметдош, цуьнан тайпанаш.
16. Терахьдош, цуьнан тайпанаш, нийсаяздар.
17. Хандош, цуьнан хенаш.
18. Куцдош, тайпанаш.
19. ХIун Iамадо синтаксисо? Стенах олу предложени? Предложенин тайпанаш.
20. Цхьалхе а, чолхе а предложенеш.

(Образец билета к зачету) ОФО (ОЗФО, ЗФО)

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
ГРОЗНЕНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ НЕФТЯНОЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
имени академика М.Д.Миллионщикова**

Билет №1

Дисциплина **Чеченский язык**

Институт цифровой экономики и технологического предпринимательства

Кафедра **«Межфакультетская языковая кафедра»**

Направление подготовки: **40.03.01 Юриспруденция**

1. ХIун Iамадо графика? Стенах олу алфавит? Маса элп ду нохчийн алфавитехь?
2. ЦIердош, цуьнан классаш. Даладе масалш.
3. Терахьдош, цуьнан тайпанаш, нийсаяздар. Даладе масалш.

УТВЕРЖДЕНО

/Зав. Кафедрой

на заседании кафедры

протокол № 6 от 07.02.20г. _____ Т.Б.Хабусиева

Образец задания к первой рубежной аттестации

1. Йийца нохчийн литературни маттана а, нохчийн меттан диалекташна а юккъехь йолу башхалла.
2. Бийца нохчийн меттан коьрта 1илманчаш.
3. Х1ун 1амадо фонетико?
4. Билгалдаха мукъа а, мукъаза а аьзнаш. Мукъачаьрна т1ехула сиз хьакха, мукъазачаьрна буха сиз хьакха.
*Сихо мелла ойла йар а доцуш,
Дош д1акхоссахь воцуш цуьнан да,
Дохкваларх дог шен бале лоцуш,
Вуьтар ву цо шен юьхь1аьржо лан.*
5. Аьзнаш элпел сов долу кхо дош язде.
6. Йийца элпана а, озана а юккъехь йолу башхалла.
7. Х1окху дешнашна синонимаш даладе: *адамаш, сакхт, бакъо, духар, забар, къамел, къоналла, сагла, онда, бохам.*
8. Нохчийн меттан кхечу маттера т1еэцна пхи дош язде.
9. Дийца дошкхолладаларан некъаш. Даладе масалш.
10. Х1окху дешнех керла дешнаш кхолла: *лам, са, урам, ала, кхача, хета, талла.*
11. Цхьаллин терахьера ц1ердешнаш дукхаллин терахье а дохуш, церан грамматически классаш билгалгьяха: *хаам, некъ, хьехархо, ваши, деца, са, стом.*
12. Дожаршца хийца ц1ердешнаш. Къастаде церан легар: *къонах, х1оз, йиша.*

Образец задания ко 2-ой рубежной аттестации

1-ра вариант

1. Цхьаллин терахьера ц1ердешнаш дукхаллин терахье а дохуш, церан грамматически классаш билгалгьяха: *хаам, некъ, хьехархо, ваши, деца, са, стом.*
2. Дожаршца хийца ц1ердешнаш. Къастаде церан легар: *Аьрзу, гергарло, ваши.*
3. Текстана юккъера билгалдешнашна буха сиз хьакха. Билгалдаха церан тайпанаш.
*Мох «цкъу-у-в цкъув-ван-нехь хьобкху, лергашкахь ов детташ ека цуьнан юткъа шок.
Наггахь верг соций, герггахь уг1уш берзалойн арданг ю-кха олий, коьрта т1ера башлакх юха а тосий, схьайоккхий топ кара а лоций, гуш х1ума дацахь а, гонаха хьожу.*
4. Дешнашца д1а а яз деш тайпанашца хийца х1ара терахьдешнаш: 5, 10, 13, 20, 100.
5. Ц1ерметдешнашна буха сиз хьакха, тайпанаш къастаде.
*Хьо-м хилла 1аламо хьистина эсала, Ткъа х1инца-м хьох хьобгуш хир ду и ша:
Исбаьхьа юьхь-сибат! Х1ора дош-эшар! Дуьне шайх хьегор ду хьан б1аьргаша!
Ма хаза кхобллина хилла хьо, езар! Ма товш ду хьобгахь и хьан баиша куц!*
6. Текстана юккъера хандешнашна буха сиз хьакха, церан хан билгалгьякхха.
Пондаро дуьйцура, нанас шен цхьаь бен воцу к1ант мел везаш кхийна, дуьйцура ненан сийлахьчу боккчачу безамах... Цо дуьйцура к1ант-т1емало мел майра, доьнал долуш кхийнера, т1аьхьара а, т1еман герзаш вовшахдетталуш санна къора бийкира пондар.

Текущий контроль

Тесты по чеченскому языку

(образец)

1. А. Г.Мациевн 20 000 дош т1ехь долу «Нохчийн-оьрсийн словарь» арахецна:

1. 1978 ш.
2. 1942ш.
3. 1961ш.
4. 1992ш.

2. Нохчийн алфавитера ц1(1а) хьаьрк т1еэцна:

1. Оьрсашкара
2. 1арбошкара
3. Гуьржашкара

4. Суьйлашкара.

3. Мила ву «Стелалад» журналан коьрта редактор?

1. Ахмадов М.

2. Бексултанов М.

3. Минкайлов Э.

4. Исмаилов А.

4. Ц1е билгалгьяккха дуьххьара нохчийн маттахь арадаьллачу газетан:

1. «Ленинан некъ»

2. «Серло»

3. «Даймохк»

4. «Сердало»

5. Элпаш аьзвел сов долу дош схьалаха:

1. Ялг1у

2. Бахтар

3. Жолам

4. Бекъхан

6. Кхо маьлна долу дош муьлхарниг ду кхарах?

1. Бага

2. Бажа

3. Гап

4. Бохь

7. Муьлхачу могларехь массо а дешнашкахь юкьахдитина элп е?

1. Хаьштиг...л сирла; маьлиг...л ира

2. Ийс...л воккха; дийн...л деха

3. Х1он...л деза; гоьн...л кледа

4. Мах...л маса; ц1ар...л йовха

8. Муьлхачу предложенехь ду ь шеца долу дош?

1. Хокху кехатан маьлиг ц1ий...ян еза.

2. Хала велира иза х1аллак...хуьлучара клеьхьара.

3. Х1орда т1екхачале соьблжа а, Орга а вовшах...оь.

4. Г1алахь вовшах...кхета дагахь вара ши клант.

9. Муьлхачу могларехь массо а дашехь юкьахдитина й ?

1. Д1акхи...са, кьи..сам, белхи...

2. Адами...н, бохи...ра, ти...жам

3. Туь...рани...н, ялхи...тта, юь...цина

4. Юь...лира, берх1и...тта, кьаги...ра

10. Муьлхачу могларехь массо а дашехь хила деза и ?

1. Шел...г, беп...г, ч1ег1ард...г

2. Бел...г, ширдол...г, шаьрт...г

3. Кхорб1ел...г, чхьаьвр...г, лопш...г

4. Хел...г, саьрм...к, шед...г

Контрольная работа

(образец)

Тедиллар 1. Хаза б1аьсте а т1екхечира. Арахь йохьелла д1ах1оьттира. Шен нисьеллачу кертана чухула, гловг1ане йолчу тулг1енца детталуш, Нева керчара. Iаржьеллера, хан яра яьлла. Гуьйре шельелира, Зайнап шекьелира цунах, цо книга схьа ца еана-кх аьлла. Хьагьеллачу говро ведарна т1е а, Ахьмин куьйга т1е а бат 1уьттура. Бутт мархашна т1ехьа кьайла а белира, буйса Iаржьелла, шельелла д1а а х1оьттира. (Кьасторан хьаьркашна клеь сиз а хьокхуш, схьаязье предложенеш).

Диктант

(образец)

Вехаш хилла цхьа ши доттаг1. Цхьаь ч1ог1а вехаш хилла боху, важа кьен хилла. Кьен Iаш волчунна ч1ог1а езаелла бехаш Iаш болчу нехан йо1. Ткьа оцу клентан нанна а и бен ялон лууш ца хилла.

Вехаш 1ачу доттаг1чо ша болу шен бахам д1абелла шен доттаг1чунна. Ткъа цунах ч1ог1а кхаь хилла, и йо1 ялийна, ваха хиьна къен 1аш хилла доттаг1.

Цхьана дийнахь, ганза дукха хан яьлча, ша саг1а доьхург ву аьлла, кет1а веана бахам д1абелларг. Иза, х1умма а ца луш, д1авахийтина. Ч1ог1а и новкъадеана, ойлане ваьлла х1ара д1авоьдуш, цхьана базар кхаьчна. Кхунна т1е веана, цхьана воккхачу стага дехар дина, ша схьаваллалц х1ара гали лардахьара аьлла. Нагахь ша делкъале схьа ца ваг1ахь, хьайна дуьтур ду ахьа иза аьлла, д1авахана и воккха стаг. Ши-кхо де даьлча, и схьа ца веьча, чухьаьжча, кхунна гина гали дуьззина ахча.

И ахча схьа а эцна, д1аваханчу кхо керт эцна, ша хьалха ма-хиллара ваха хиьна. Дикка х1ара ваха охьахиинчу хенахь, кхуьнан кет1а еана цхьа йоккха стаг. Ша хьайна чохь г1уллакх дан яийтахьара аьлла цо. Шен нана хир ю хьо тахана дуьйна д1а, аьлла к1анта. Дукха хан ялале, оцу цуьнан нана ю бохучу йо1 хьахийна кхунна, реза хилла кхо и ялийна.

8. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины

Основная литература

Учебники, учебные пособия:

1. М.Р. Овхадов, Ж.М. Махмаев, Р.А. Абдулкадырова. 5-6-7-чу классашна лерина нохчийн меттан учебникаш. – Грозный: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2017
2. З.Д. Джамалханов, Т.Н. Чинхоева. М.Р. Овхадов. Правила правописания на чеченском языке. Учебник для 10-11 кл. –Грозный: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2019
3. С.Э. Эдилов. Нохчийн литература. 9 класс. Учебное пособие. –Грозный: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2019
4. М.М. Ахмадов , З.Л. Алиева. Чеченская литература. 10 класс. Учебное пособие. –Грозный: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2019
5. З.И. Мурадова, Р.А. Абдулкадырова. Нохчийн литература. 11 класс Учебное пособие. –Грозный: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2019

Методические пособия:

1. Л.Д. Ахмадова, З.А. Ахмедова. Методические рекомендации по дисциплине «Чеченский язык» (для всех специальностей). – Грозный: ГГНТУ, 2014
2. Л.Д. Ахмадова, З.А. Ахмедова. Сборник упражнений для самостоятельной работы по чеченскому языку. – Грозный: ГГНТУ, 2013

Дополнительная литература

1. А.Г. Мациев. Чеченско-русский словарь. Москва – 2010
2. А.Т. Исмаилов. Слово. (Размышления о чеченском языке). – Элиста: АПП «Джангар», 2010
3. А.Арсанукаев. Нохчийн яздархой. I том. – Сольжа-Г1ала: «Арфа-Пресс», 2012
4. А.М. Арсанукаев. Нохчийн яздархой. II том. – Сольжа-Г1ала: «Арфа-Пресс», 2014
5. С.Э. Эдилов. Нохчийн меттан практикум. Дешаран пособи. – Грозный: Издательство «Арфа-Пресс», 2011

Интернет ресурсы

1. Вайнахская библиотека <https://lib.govzalla.com/>;
2. Национальная библиотека ЧР им. А.Айдамирлова <http://biblioteka-chr.ru/>

9. Материально техническое обеспечение дисциплины

В процессе изучения дисциплины «Чеченский язык» задействованы:

- кабинет чеченского языка;
- читальный зал и абонемент библиотеки ГГНТУ;
- интерактивная доска;
- компьютеры для самостоятельной работы студентов (доступ к сети Интернет).

Составитель

Преподаватель Межфакультетской языковой кафедры /З.К.Джанаралиева/

СОГЛАСОВАНО

/Зав. Межфакультетской языковой кафедрой /Т.Б.Хабусиева/

Заведующий выпускающей кафедры «ИПиЮ» /М.А.Абдулкалырова/

Директор ДУМР

 /М.А.Магомаева/

